

STATUS HUNGARIZAMA
U VELIKOM RJEČNIKU HRVATSKOGA JEZIKA
VLADIMIRA ANIĆA

Maja Opašić
Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet

Nina Spicijarić Paškvan
Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci

1. Uvod: hrvatsko-mađarski jezični, povijesni i kulturni dodiri

Hrvatski je jezik s mađarskim jezikom u prošlosti uspio razviti prilično intenzivne dodire, ali u današnjem se jeziku sačuvalo malo tragova u usporedbi s posuđenicama druge provenijencije. Stoga se u ovome radu propituje status hungarizama u *Velikom rječniku hrvatskoga jezika* autora Vladimira Anića (2004). Cilj je ovoga rada usmjeren na rezultate jezičnih kontakata hrvatskoga i mađarskoga jezika, točnije želi se istražiti i utvrditi status hungarizama u jednom od hrvatskih općejezičnih jednojezičnih rječnika.

Dodiri su hrvatskoga jezika s mađarskim posebno zanimljivi, ne samo zbog velikih tipoloških i genetskih razlika dvaju jezika nego i zbog složene povijesti međusobnih dodira, tj. odnosa između hrvatstva i mađarstva. Orsolya Žagar-Szentesi (2005) navodi da među posuđenicama u hrvatskom jeziku hungarizmi, odnosno posuđenice iz mađarskoga jezika zauzimaju posebno mjesto upravo zato što je mađarski jezik tipološki i genetski različit od hrvatskoga jezika.

Hrvate i Mađare vežu višestoljetni izravni povijesni i zemljopisni dodiri koji su počeli još u 9. st. doseljavanjem Mađara u Karpatski bazen, tj. Panonsku nizinu, a intenzivno su se nastavili 1102. god. od kada su punih osam stoljeća dijelili državno zajedništvo (TURK, OPAŠIĆ 2008; ŽAGAR-SZENTESI 2005). Preuzimanje mađarskih elemenata u hrvatski jezik počelo je od 13. st., a završilo početkom 17. st. kada mađarski

utjecaj slabi i poprima drugačiji oblik (ŽAGAR-SZENTESI 2005).

Marija-Ana Dürrigl (1988) navodi da su hungarizmi potvrđeni već u djelima hrvatskih srednjovjekovnih pisaca, dok Žagar-Szentesi (2005) ističe da se najraniji hungarizmi pojavljuju u kajkavskoj crkvenoj terminologiji od 13. do 15. stoljeća. Potvrde su druge skupine hungarizama tek iz druge polovice 17. stoljeća, prostorno se vežu uz slavonsko-vojvođanske govore, a pripadaju značenjskome krugu poljoprivrede i seoske kulture (ŽAGAR-SZENTESI 2005). U 18. i 19. st., zbog purizma u Hrvata, umjesto izravnoga preuzimanja mađarskih leksičkih elemenata dolazi do kalkiranja, a raspadom Austro-Ugarske Monarhije u 20. st. hrvatsko-mađarski jezični dodiri postaju minimalni.

Budući da govornici dvaju jezika od 10. st. žive jedni kraj drugih, zbog povijesnih razloga dolazi do miješanja stanovništva, dakle i jezika. Društveni je karakter dodirivanja dviju jezičnih zajednica sasvim neposrednoga i lokalnog tipa jer su govornici bili u stvarnim kontaktima u svakodnevnim životnim situacijama. To je na tipološkoj razini jezičnih dodira rezultiralo uglavnom tzv. intimnim posuđivanjem mađarskih leksičkih elemenata (ŽAGAR-SZENTESI 2005). Mađarski je utjecaj najsnažniji na području kajkavskoga narječja gdje su i nastali prvi hungarizmi, i to crkveni termini (npr. *eretnik*, *pišpek*, *plebanuš*), dok je druga skupina hungarizama važna na području spomenutih slavonsko-vojvođanskih govora.

Milvia Gulešić (1998) hungarizmima naziva i mađarske riječi naslijeđene iz ugrofinskoga prajezika i riječi kojima je mađarski jezik odigrao posredničku ulogu. Ona također ističe da se ne može odrediti točan broj hungarizama u hrvatsko-standardnom jeziku te da pojedine riječi iz Hadrovicseva korpusa¹ nemaju sigurnu etimologiju. Hungarizmi u hrvatskome jeziku kao sustavu imaju različit status: „dijalektizmi su, regionalizmi, etnografski dijalektizmi, standardnojezične

¹ Usp. Hadrovics 1985.

riječi, egzotizmi, arhaizmi ili historizmi, a manji je broj riječi potvrđen samo kod jednog ili dvaju pisaca i pripada knjiško-mu jeziku.“ (GULEŠIĆ 1998: 255).

Utjecaj se mađarskoga leksika na hrvatski leksik može ogledati na trima razinama: izravne posuđenice iz mađarskoga jezika, posuđenice u kojima je mađarski jezik imao ulogu posrednika i kalkovi mađarskoga podrijetla (TURK 2013).

Marija Turk (2013) ustvrđuje da je pravih, izvornih hungarizama u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku malo, npr. *bunda* (< *bunda*), *čipka* (< *csipke*), *cipele* (< *cipellő*), *karika* (< *karika*), *kecelja* (< *kecöle*), *kip* (< *kép*), *kočija* (< *kocsi*), *lopov* (< *lopó*), *lopta* (< *labda*), *šaš* (< *sás*), a više se pojavljuju u hrvatskim dijalektima koji su ostvarivali bliski kontakt s mađarskim, npr. *salaš* (< *szállás*), *beteg* (< *beteg*), *pajdaš* (< *pajtás*).

Sukladno načelu *etymologia proxima*² u hungarizme se mogu ubrojiti i posuđenice u kojima je mađarski bio jezik posrednik: *mužar* (mađ. *mozsár* < njem. *Mörser*), *šogor* (mađ. *sógor* < njem. *Schwager*), *huncut* (mađ. *huncut* < njem. *Hundsfott*), *pantljika* < (mađ. *pántlika* < njem. *Band, Bandel*, austr. *Pantel*), *perec* (mađ. *perec* < njem. *Brezel*) i sl. (DÜRRIGL 1988; ŽAGAR-SZENTESI 2005). Po glasovnom sastavu te posuđenice odgovaraju mađarskim modelima (TURK 2013).

„U drugoj polovici XIX. st. mađarski su uzori putem kalkova – uz latinske, njemačke i češke – imali važnu ulogu u svjesnom oblikovanju književnoga, razgovornoga i stručnoga jezika na leksičkim područjima vezanim uz državnu administraciju i to školskog, upravnog, pravnog, vojnog, željezničkog i poštanskog nazivlja: *povjerenik* < *megbízott*, *pristojba* < *illeték*.“ (TURK 2013: 142 prema NYOMÁRKAY 1989: 129). Također, mnogi su mađarski kalkovi bili poticajem za stvaranje hrvatskih kalkova, npr. lat. *adlatus* > mađ. *segédtiszt* >

² Prema načelu *etymologiae proxime* (neposredne etimologije) u određivanju jezika uzora polazi se od bližega podrijetla, odnosno posredničkoga jezika iz kojega je neposredno preuzet oblik posuđenice.

hrv. *pobočnik*, lat. *notarius* > mađ. *jegyző* > hrv. *bilježnik*, njem. *Landwehr* > mađ. *honvéd* > hrv. *domobran* (TURK 2013 prema NYOMÁRKAY 1989).³

Mađarski je jezik posuđivao riječi iz svoga slavenskog okruženja, a pojedine su slavenske leksičke elemente slavenski jezici posuđivali od mađarskoga. Radi se o kružnom posuđivanju, kao u primjerice vojnome nazivu *satnik*. Hadrovics (1985) taj naziv tumači kao prijevod mađarskoga *százados*, odnosno *satnija* kao prijevod riječi *század*, dok Nyomárkay navodi da je mađarska riječ *százados* prijevod iz slavenskih jezika (mađ. *száz* 'sto'), a potvrđena je u mađarskom jeziku već 1519. godine (TURK 2013). Dakle, to je primjer kružnoga posuđivanja, a navedena je vrsta posuđivanja potvrđena u više primjera u analiziranoj građi.

2. Metodologija istraživanja

U prvoj su fazi istraživanja iz općejezičnoga rječnika Vladimira Anića izdvojeni svi leksemi koji sadrže odrednicu *mađ.* Budući da je cilj bio propitati status hungarizama u hrvatskome standardnom jeziku, iz popisa su izuzeti leksemi koji sadrže odrednicu *reg., dij., lokal. te razg.,* dakle regionalizmi, dijalektizmi, lokalizmi i riječi koje su dio isključivo razgovornoga funkcionalnog stila (npr. *cinkuš, kalapač, pasoš*). Na taj se način dobila građa od ukupno 55 hungarizama. Zbog propisane ograničenosti opsega rada, iz građe su izuzeti i svi historizmi te arhaizmi, odnosno leksemi koji su u svojoj natuknici imali odrednicu *pov. ili zast.* U skupini historizama razlikuju se: leksemi koje Anićev rječnik smatra historizmima te su u potpunosti dijelom pasivnoga leksika (*dijak, herceg, husar, špan, mentem, harmica, varmeđa/varmeđija, akov*) te leksemi koji svojim osnovnim značenjem imenuju određene povijesne

³ Više o kalkovima u hrvatskome jeziku koji su nastali prema mađarskom predlošku v. u TURK 2013.

osobe, stvari ili pojave, ali danas se koriste u svom prenesenom značenju ili za imenovanje neke druge stvari (*hajduk, pandur, tabor, filir/filer, forinta*). Na taj je način dobivena građa od ukupno 42 leksema koje Anić određuje kao hungarizme, a za svaki je od njih istraženo podrijetlo prema različitim izvorima. Građu čine leksemi koji su u aktivnoj upotrebi hrvatskoga standardnog jezika, bilo da su stilski neutralni ili stilski obilježeni. Unutar svake od dviju većih skupina, hungarizmi su razvrstani u semantičke sfere⁴ da bi se pokazalo u kojim područjima ljudskoga života prevladavaju. Prikupljena je građa uspoređena s popisom hungarizama koje navode Žagar-Szentesi (2005) i Hadrovics (1985). U građu nisu uvršteni primjeri leksema koje Žagar-Szentesi i Hadrovics navode kao hungarizme, a kao takvi nisu navedeni u Anićeve rječniku.

3. Leksikološka i etimološka analiza prema semantičkim sferama⁵

3.1. Izgled, osobine, ponašanje, društveni status

- *äljkav* prid. ekspr. koji je nemaran; površan, neuredan; at-ljav⁶

Klaić (54, 115) i Gluhak (115) upućuju na mađarski izvor *hatlatni* 'raditi kojekako', što odbacuje Putanec (2002: 182–184), kao što odbacuje i ostala dotadašnja tumačenja riječi te navodi da se radi o turcizmu koji se isprva javlja na istoku, a zatim i na zapadu, tj. u Hrvatskoj.

- *bitānga m* pej. onaj koji je pun najgorih svojstava, onaj od koga se može očekivati samo loše; ništarija

Riječ je o hungarizmu srvnjem. podrijetla (mađ. *bitang* 'bez gospodara' < srvnjem. *biutunge* 'plijen') iako je moguće i češko

⁴ Pod pojmom semantičke sfere podrazumijeva se „skup riječi koje se odnose na isti pojam ili iskustvo ili temu ili područje aktivnosti, a međusobno su na neki način srodne putem različitih veza“ (BERRUTO 1994: 101).

⁵ Popis skraćena upotrebljavanih u analizi nalazi se na kraju rada.

⁶ U 3. poglavlju u zagradama su navedene bibliografske jedinice na način da prvo ide kratica pojedinoga izdanja (objašnjenje kratice v. u popisu Literature i Rječnika) ili prezime autora. Zatim u pojedinim primjerima stoji broj sveska, iza kojega slijedi broj stranica na kojoj se objašnjenja primjera nalaze.

posredništvo. Riječi istoga korijena zabilježene su i u bug. *bitanka* 'beskoristan', rum. *bitang/bitong* 'nezakonito dijete'. Iako nije zabilježeno, radi se o kolokvijalizmu. (SKOK I: 158; HADROVICS 150; GLUHAK 131; ŽSZ 126)

- *cifirati* podr. 1. (što, se) pretjerano dotjerivati, uređivati (vanjštinu, stan, automobil i sl.); 2. (se) nećkati se, prenemagati se (kad se kome što nudi, kad mu se pruža kakva mogućnost, kad treba čemu pristupiti ili započeti)

Hungarizam *cifirati* nastao je prema mađ. glagolu *cifráz* 'cifirati, šarati' (od mađ. *cifra* 'ukrašen, nakićen' < srlat. *cifra* 'ništica', a zatim 'brojka' > franc. *chiffre* 'brojka, tajni znak' > hrv. šifra). A. Jambrešić i F. Sušnik (1742) i I. Belostenec (1740) navode *cifra* 'nakit, ornatus' (prema Arj I: 778). Iako Anić to ne navodi, taj se glagol u hrvatskome jeziku koristi u razgovornome stilu. (SKOK I: 261; HADROVICS 163, 164; DÜRRIGL 98; GLUHAK 160, 161; ŽSZ 130; ZAICZ 107)

- *fićfirić* m gizdelin, kicoš

Skok (I: 514) navodi tezu Pere Budmanija da riječ potječe od mađ. složenice *félférfi* 'polučovjek' te je prihvaća. Zapravo se radi o posuđenici mađ. *fityfirty* (što navodi i Klaić 423) 'nitkov'. Riječ je stilski obilježena i činjenicom je razgovornoga stila (DÜRRIGL 98; HADROVICS 230, 231; ŽSZ 127, 129).

- *gäzda* m 1. gospodar, vlasnik, posjednik; 2. dobrostojeći, imućan čovjek (ob. na selu); 3. razg. poslodavac, šef (ob. obrtnik)

Mađarska je riječ *gazda* 'domaćin, vlasnik, poljoprivrednik' posuđenica iz slav. *gospoda* što je mađarizirano u *gazda*, kao i slav. *vojvoda* > mađ. *vajda* (usp. stsl. *gospoda* 'gostionica; gospoda', hrv. i srp. *gospoda*, stčeš. *hospoda* 'gazda; gostionica'). Zatim je navedena mađarska riječ ušla u hrvatski i srpski kao *gazda* 'domaćin', u slvč. *gazda* 'posjednik; gospodar' i rum. *gazdă* 'domaćin; konak'. Riječ je o kružnom posuđivanju, a hungarizam *gazda* ima status usvojenice. (SKOK I: 594; HADROVICS 241, 242; DÜRRIGL 99; GLUHAK 227; ŽSZ 126; ZAICZ 234)

- *häjati* (za koga, za što) ekspr. mariti, skretati svoju pozornost, obraćati pažnju; abadati

Klaić (512) smatra da hrvatski glagol potječe od mađ. *hajt* 'tjerati', dok Skok (I: 648) to negira. Glagol *hajati* često se upotrebljava zanižkan – *ne hajem* (usp. i slvn. *nehati* 'jenjati, pustiti'), a dolazi iz prasl. **xǎjati* (*se*): stariji bug. *xàjǫ* 'ne hajem', češ. dij. *chajat* 'milovati, dragati', stariji rus. *xájat* 'hajati, brinuti se', rus. 'ogovarati' itd. Glagol *hajati* stilski je obilježen, što navode i rječnici (GLUHAK 258).

- *kícoš m* muškarac koji uočljivo mnogo polaže na dotjerivanje; pomodar, gizdelin

Anić navodi da *kicoš* dolazi od mađ. *kócos* 'čupav, neuredan', što je semantički gledano malo vjerojatno. I Skok (II: 79) smatra da se radi o riječi mađarskoga podrijetla zbog nastavka -oš. Vjerojatno je riječ *kicoš* u vezi s glagolom *kičiti se* 'ponositi se, razmetati se' (usp. stsl. *kyčiti se*) (ARJ IV: 942, 943; HJP).

- *lóпов m* onaj koji krade, onaj koji to čini tajno i bez upotrebe sile; kradljivac, tat, varalica

Riječ je o hungarizmu nastalom iz mađ. participa prezenta aktivnog -ó glagola ugrofinskoga podrijetla *lop* 'krasti' > *lopó* 'koji krade' (mađ. *lopó* > hrv. *lopov*, kao i *koró* > *korov*). Hungarizam *lopov* ima status usvojenice u hrvatskom standardnom jeziku. (SKOK II: 319; HADROVICS 343; DÜRRIGL 98; ŽSZ 126; ZAICZ 445)

- *orijáš m* 1. onaj koji je golema rasta; div, gorostas, džin, kolos; 2. bot. razg. mladi luk velike lukovice

Skok (II: 565) smatra da se radi o balkanskoj riječi mađarskoga podrijetla (mađ. *óriás* 'gorostas, đin, div', usp. rum. *urias*, slvn. *orjáš*, *orják* 'moćan i velik čovjek'), dok Hadrovics (383, 384) navodi da je mađarska riječ nastala prema strus. varjazi. (GLUHAK 456; ŽSZ 126; ZAICZ 528)

- *púnda ž* ženska frizura od podignute, začesljane i pričvršćene kose

U Arj (53: 663, 664) navedeno je da je usvojenica *punda* nastala prema mađ. *konty* 'punda' s prelaskom k > p (zbog mađ. *punty* 'kapa') i ukrštanjem s njem. *Bund* 'svežanj, snop'. (SKOK II: 138)

- *tàpšati* (koga, što) 1. a. lagano udarati rukom o ruku, lagano pljeskati, b. lupkati rukom koga po ramenima ili leđima (u znak srdačnosti); 2. lupkajući rukama poravnavati meku površinu čega; tapkati

Ovu posuđenicu HJP dovodi u vezu s mađarskim glagolom *tapsol*, koji Zaicz (727) smatra onomatopejskom izvedenicom iz *top* ~ *tap* 'pritisnuti, ići četveronoške, koračati', a *taps* je deverbal iz *tapsol*. Skok (III: 459, 460) i Gluhak (623) hrv. *tàpšati* dovode u vezu s hrv. *tépsti* < prasl. **tepǫ*, **tepti* 'udarati' (te baltoslavenski, sveslavenski).

3.2. Odjeća, obuća, materijali

- *bàkāndža* ž teška okovana cipela; cokula, okovanka, gojzerica

Hrvatska riječ dolazi iz mađ. *bakanacs* istoga značenja, a nastala je prema mađ. *boka* 'gležanj' (kao i lat. *talus* 'gležanj' > *talaria* 'sandala-gležnjača'). U procesu posuđivanja riječ je dobila hrvatski oblikotvorni morfem *-a*: *bakanacs* > *bakandža* (kao i *bitang* > *bitanga*, *forint* > *forinta* itd.) (usp. HADROVICS 126; ŽSZ 124; ZAICZ 64).

- *bàršūn* *m* vrsta nježne i mekane tkanine, najčešće pamučne; velur, pliš, samt, kadifa

Skok (I: 114) za posuđenicu *baršun* navodi da je riječ o hungarizmu turskoga podrijetla (u vezi s perzijskim *abrišem*, *ebrēšem*, *barēšam* 'svila'). Hadrovics (135, 136) smatra da je mađarska riječ preuzeta u dvama navratima, najprije prema mađ. *bársun*, a kasnije prema mađ. *bársony* 'samt, baršun'. (usp. DÜRRIGL 99)

- *būnda* ž 1. zimski kaput podstavljen krznom, muški i ženski; 2. kratak ili dug ženski kaput od krzna na licu, s izvanjske strane

Hungarizam *bunda* potvrđen je, osim u hrvatskome, i u drugim slavenskim jezicima (npr. u srp., slvn., češ. *bunda*). Nastao je prema mađ. *bunda* čije je moguće podrijetlo iz srvnjem. *bunt* 'šareni proizvod od krzna'. Riječ *bunda* u hrvatskome jeziku ima status usvojenice. (SKOK I: 236; HADROVICS 156, 157; DÜRRIGL 98; GLUHAK 157; ŽSZ 125; ZAICZ 99).

- *cipela* ž čvrsto obučalo, obično od kože koje pokriva stopalo i eventualno gležanj, s tvrdim poplatom; postola, postol

Usvojenica *cipela* nastala je prema mađ. *cipellő* (danas *cipő*) što je posuđenica iz srlat. *zipellus*, *zepellus* 'vrsta obuće'. (usp. SKOK I: 268, 269; HADROVICS 168; DÜRRIGL 99; GLUHAK 163; ŽSZ 124; ZAICZ 110).

- *därovac m* 1. grubo sukno; čoha; 2. vrsta platna

Riječ *darovac* mogla bi pripadati profesionalizmima jer označava vrstu tkanine⁷. Nastala je prema mađ. *daróc* za koju Hadrovics (186) navodi nekoliko mogućih izvora, npr. iz srvnjem. *grâwez*, bav.-austr. *grôwez*, *grôwes* (usp.) ili iz češ., slvč. *drast*, *drasta* 'odijelo, odjeća' itd. (SKOK I: 381; ZAICZ 138)

- *gümb m* dugme

Hrvatska usvojenica *gumb* potječe od mađarske riječi *gomb*. Zaicz (241) smatra da se radi o onomatopejskoj riječi izvornoga značenja 'okrugao; zaokružiti se', no vjerojatno je mađarska riječ iz nvgrč. *kómbos* 'čvor'. (HADROVICS 248, 249; GLUHAK 253; HJP; ŽSZ 126)

- *sára* ž gornji dio čizme koji obuva list noge

Hungarizam *sara* u hrvatskome je jeziku usvojenica nastala prema mađ. *szár* 'cijev, kost, cjevanica' (mađ. -ő > hrv. -a, usp. *bitang* > *bitanga*), a to je stara riječ iz ugarskoga razdoblja, usp. vogulski sor 'cjevanica; sara' itd. Izvorno je značenje mađarske riječi bilo 'cjevanica', a kasnije se proširila na 'stabljika biljke; držač'. Hrvatski hungarizam ima posvojni oblik mađarske imenice. (SKOK III: 203; HADROVICS 446; DÜRRIGL 99; GLUHAK 541; ŽSZ 127; ZAICZ 682)

3.3. Nazivi za prostor

- *söba* ž prostorija u stanu, kući ili zgradi namijenjena boravku, radu ili odmoru

Usvojenica *soba* nastala je prema mađ. *szoba* < srlat. *stuba* 'kupaonica, parna kupelj, soba', stvnjem. *stuba*, *stupa* '1. soba

⁷U hrvatskome se jeziku za taj tip tkanine koristi i germanizam *loda* (HE).

koja se grije iz peći; 2. kupaonica', srvnjem. *stube*, njem. *Stube* 'soba'. Dakle, riječ je u mađarski ušla iz srlat. ili njem. uz ispadanje *-t-*. Ta se riječ nalazi u alb. *sobë*, rum. *sobă*, tur. *soba* u značenju 'peć' te u slvč., polj. *izba*, latv. *istaba*, hrv., slvn., srp. *soba* u značenju 'soba'. Radi se o riječima istoga postanka kao i engl. *stove*, franc. *étuve*, grč. *stave*, strus. *istaba*, tal. *stufa* 'peć' < vulgarni lat. **extufare* 'kupati se u parnoj kupelji' (> **extupa* 'mjesto gdje je parna kupelj'). (SKOK III: 299; OED; GLUHAK 569; ZAICZ 707)

3.4. Životinje

- *čöpor m* 1. više životinja u zajednici, obično zvijeri; 2. pej. ljudi koji se u nekim situacijama (izvrgnuti manipulacijom, u panici i sl.) ponašaju bezglavo, nekontrolirano, nekritički; krdo, stoka

Hungarizam *čöpor* sa statusom usvojenice nastao je od mađ. *csoport* 'skupina, grupa' te je pri semantičkoj adaptaciji došlo do suženja značenja. U hrvatskom je jeziku mađ. *-t* isprva bio zamijenjen deminutivnim sufiksom *-ók* > *čöpórák* koji je odbačen jer mađarska riječ nema deminutivno značenje. (SKOK I: 334; HADROVICS 181; DÜRRIGL 98; GLUHAK 181; ŽSZ 127; ZAICZ 130)

- *devèrika ž* zool. slatkovodna riba koštunjača (*Abramis brama*); bijelka, sinj, ploška, kesega

Mađarski naziv za 'deveriku' je *dévérkeszeg*, a s obzirom na to da je u hrvatskom došlo do pomaka značenja, Hadrovics (188) zaključuje da bi mađ. *dévér* trebao biti pridjev. (SKOK I: 398)

- *grgeč m* zool. riječna riba (*Perca fluviatilis*)

Riječ je u hrvatski došla iz mađ. *görgécse*, *görgicse*, *görgöcse* te označava ribu iz porodice grgeča *Gymnocephalus cernuus* L. (SKOK I: 615; POLYÁK)

- *kèčiga ž* zool. riječna riba (*Acipenser ruthenus*) iz porodice jesetri

Hrv. *kečiga* potječe od mađ. *kecsege*, *köcsöge* 'kečiga'. Skok (II: 72) navodi da je riječ o balkanskoj riječi mađarskoga podrijetla. Zaicz (357) ostavlja mogućnost da je u mađarski jezik

riječ ušla iz nekoga slavenskog jezika. Hadrovics (301, 302) tvrdi da su hrv. i srp. *kečiga*, slvč. *kečega*, karpatsko-ukr. *kečege* mađarske posuđenice. (usp. i DÜRRIGL 98)

- *kèsega* ž zool. 1. riječna riba šaranka (mrena *Barbus barbus*); 2. deverika

Hrvatska riječ *kesega* nastala je prema mađ. *keszeg*. Zaicz (368) navodi da je riječ o staroj ugrofinskoj riječi. Korijen je vidljiv i u vogulskom *kāsə η* 'kečiga crvena boka', finskom *kesi* 'vrsta male ribe'. (Hadrovics 306)

- *küče sr* mlado psa; štene

Iako je na HJP-u navedeno da hrv. *kuče* potječe od mađ. *kutya*, podrijetlo se ove riječi može dovesti u vezu s glagolom *kotiti se* 'rađati mlado' < prasl. **kotīti (se)*, denominal od *kot*, *kotka* 'mačka'. Da je nekada postojala imenica *kot*, *kotka*, dokažu pridjev *skotna* i deminutiv *koče* 'mlado od mačke' (značenje je moglo prijeći i na mlado od psa, *o > u*) (SKOK II: 170). Za prasl. **kotīti (se)* Gluhak (339) odbacuje mogućnost podrijetla od naziva za mačku jer smatra da mačka nije bila gospodarski dovoljno važna, te otvara mogućnost indoeuropskog etimona **kat-* 'baciti, pasti, odbaciti' za prasl. glagol, ali i za lat. *catulus* 'štene, mlado'.

3.5. Biljke

- *kórov/körov m* bot. zajedničko ime za samonikle biljke koje rastu u poljoprivrednim kulturama

Riječ *korov* hungarizam je prema mađ. *kóró*, što je stara posuđenica iz turkijskih jezika (usp. kumanski *qovra* 'trava, stabljika pšenice; korov' itd.). Hrvatska usvojenica *kórov/körov* nastala je prema mađ. *kóró* (prema analogiji *lopó > lopov, akó > akov*), čiji je izvor u **qoβraq*. (SKOK II: 158; HADROVICS 326; DÜRRIGL 99; ŽSZ 129; ZAICZ 394)

- *tàrkün m* bot. biljka (*Anacyclus pyrethrum*) iz porodice glavočika (*Compositae*)

U Anićevu rječniku i na HJP-u navedeno je mađarsko podrijetlo imena za tu biljku, a kao model na HJP-u zabilježeno je mađ. *tarka* 'šaren'. Hrvatski tarkun bilježe već Habelić (1670) i Belostenec (1740) u svojim rječnicima, što upućuje na

to da se radi o kajkavskom nazivu. Dakle, iako Anić to ne navodi, radi se o dijalektnom nazivu za španjolsku kamilicu. Hrv. tarkun vjerojatno je u vezi s mađ. *tárkony* – naziv za biljku estragon (*Artemisia dracunculus*), koja je također iz porodice glavočika (*Compositae*). Riječ je ovjerena u slvč. *tarkan*, slvn. *torkanj*, engl. *tarragon*, tal. *targone*, franc. *estragon* < srlat. *tragonia* 'Artemisia dracunculus' (< bizantski grč. *tarchon* < arapski *tarkhon*). Za utvrđivanje motivacije promjene značenja u hrvatskom treba provesti daljnja istraživanja. (ROCCHI 2010: 59; OED)

3.6. Predmeti

- *dròmbulja* ž (< *doromb*) etnol. glazb. primitivan mali instrument od željeza, oblika produljene potkove s pričvršćenom čeličnom oprugom, drži se zubima, a trza prstom; *brunda*

Klaić (326) navodi da je *drombulja* hungarizam prema mađ. *dorombol* 'drombuljati' (*doromb* 'drombulja') < njem. *Maultrommel* 'drombulja'. Međutim, Skok (I: 443) smatra da se radi o onomatopejskoj osnovi koju se, osim u slavenskim jezicima, može pronaći i u rum. *drîmbă*, ukr. *drymba*, mađ. *doromb* itd., dok Zaicz (153) navodi da je *doromblya* slavenska ili možda slovačka posuđenica (slvč. *drumbl'a*).

- *kàrika* ž (< *karika*) 1. sastavni dio lanca; biočug; obruč, prsten, alka; 2. pren. a. element bez kojeg se ne može stvoriti zaključak, b. jedinica u kakvoj cjelini; 3. ono što spaja; spoj, spojnica; 4. (množina) sport gimnastička disciplina

Riječ je o usvojenici nastaloj prema mađ. *karika*, a potvrđena je i u slvč., ukr. i rum. *carică* 'karika, krug' (SKOK II: 51; HADROVICS 295; ŽSZ 127; ZAICZ 350).

- *kòčija* ž kola na opruge s konjskom zapregom za prijevoz putnika, nekad, ob. u gradskom prometu; *fijaker*

Hrv. *kočija* nastala je pomakom značenja iz mađ. *kocsi(s-zekér)* 'kola iz Kocsa'. Radi se o mjestu Kocs u Komoronsko-ostrogonskoj županiji gdje su takva kola prvi put napravljena. Zabilježeno je da su stanovnici Kocsa već u 15. i 16. st. tim prijevoznim sredstvom putovali između Beča i Budima.

Iz mađarskoga se riječ proširila po Europi: njem. *Kutsche*, engl. *coach*, tal. *cocchio*, hrv. *kočija*, osmanski tur. *koçu*. (SKOK II: 118; HADROVICS 315, 316; DÜRRIGL 99; ŽSZ 127; ZAICZ 379; OED)

- *mùžār m* 1. metalna posuda s tučkom u kojoj se tuca šećer, papar, kava; avan, stupa; 2. pov. mali top koji proizvodi samo prasak bez hica; prangija

Mađarska riječ *mozsár* njemačka je posuđenica nastala prema stvnjem. *morsari* < njem. *Mörser* 'posuda za drobljenje; vrsta topa' < lat. *mortarium* 'posuda'. (usp. Skok II: 457; Dürriegl 99; Zaicz 493)

- *nègve ž pluralia tantum* okovi za noge, lanci s kuglama
Skok (II: 510) smatra da je riječ o staroj posuđenici iz mađ. *nyűg* < stmađ. **neug*, dok Hadrovics (374 375) to opovrgava i drži da je riječ u mađarski i južnoslavenske jezike došla iz istoga izvora, ali neovisno. Isprva je mađ. *nyűg*, *nyíg*, *nyig* značilo 'uže iz konjske grive', a kasnije 'željezni okovi za noge'.

- *pâloš m* dugačka i široka dvosjekla sjekira

Taj je hungarizam preuzet iz mađ. *pallos*, što je izvedenica iz tur. *pala* 'težak mač; zakrivljena sablja'. Vjerojatno su te riječi iranskoga podrijetla (usp. kurdski *pola* 'čelik'). Turska je riječ iz vojne terminologije, a nalazi se i u rum. *pala*, bug. *pala* 'bradva kojom se odsijeca glava čovjeku'. Mađarska je izvedenica osim u hrvatski ušla i u rum. *paloș*, njem. *Pallasch*, slvč. *paloš*. (SKOK II: 588; ZAICZ 546)

- *rèmek-djèlo sr* vrhunsko djelo u vrsti, prvorazredno djelo, djelo koje ima najbolje i ob. neponovljive odlike, sjajno djelo

Mađarska riječ *remek* isprva je značila 'komad, dio nečega', a kasnije 'unikat'. Zatim je prema njemačkoj složenici nastala riječ *mesterremek* 'majstorski komad' te ju povezuje pomakom značenja ostalo samo *remek* ili u književnom jeziku *remek-mű* > hrv. *remek-djelo*. Zaicz (613) smatra da je moguće da je mađ. *remek* slavenska posuđenica te je povezuje s riječju *remen*, npr. srp., hrv. *remik* 'kožna (ili od kojega drugog materijala) uska traka, remen', polj. *rzemyk* 'remen', strus. *remykъ* 'remen', rus. *remoh* 'dronjak', s čim se ne slažu ni Hadrovics (433), ni Skok (III: 127). (DÜRRIGL 99; ŽSZ 126)

- *tèret m* 1. a. ono što tko nosi (ob. na leđima ili na ramenima); breme, b. ono što je natovareno na prijevozno sredstvo (željeznica, brod i sl.) radi prijevoza; tovar; 2. pritisak što ga tijelo vrši na podlogu ili na onoga koji ga nosi; težina; 3. a. pravn. hipoteka, b. dugovni račun; 4. pren. ono što je nametnuto; namet, porez, danak, trošarina i sl.; 5. pren. osjećaj uznemirenosti zbog koga ili čega; muka, nevolja, tegoba, teškoća, briga, obveza

Hrvatska usvojenica *teret* nastala je prema mađ. akuzativu *terhet*. Postoje dvije teorije o nastanku mađarske riječi (stmađ. *terh, tereh, tere*, danas *teher* 'teret; obaveza; trudnoća'): 1. srvnjem. *trehte*, nvnjem. *trecht* 'teret' (u skupinu s njem. *tragen* 'nositi'); 2. češ. i slvč. *trh* 'roba; teret'. (SKOK III: 500; HADROVICS 501-503; DÜRRIGL 99; ZAICZ 734)

3.7. Hrana

- *gülaš m* 1. kulin. jelo od krupnijih komadića mesa pirjanih s lukom i crvenom paprikom; 2. pren. razg. velika zbrka, nered, nezgodna situacija

Mađarska riječ *gulya* znači 'krdo, stado goveda', a *gulyás* 'pastir, govedar' (usp. hrv. *čòban* > *čobánac*). Pomakom značenja iz *gulyáshús* 'pastirsko meso' i *gulyásétel* 'pastirsko jelo' nastaje riječ *gulyás* 'jelo od govedine i krumpira'. Iz mađarskoga je ta riječ ušla u brojne europske jezike: engl. *goulash*, franc. *goulache*, eston. *guljašš* itd. (HADROVICS 247, 248; DÜRRIGL 98; ŽSZ 129; ZAICZ 247; OED)

- *lèpinja ž* 1. mekana šupljikava pogača od bijela brašna; 2. somun

Model za hrvatsku usvojenicu *lepinja* mađarska je riječ *lepény* (kao i slvn. *lepinja*, češ. *lepenec*, rum. *lipie*). Zaicz (436) smatra da se radi o riječi nepoznata postanka te da je ona isprva označavala 'posteljicu', a nastala je prema lat. *placenta* 'posteljica'. (SKOK II: 289; HADROVICS 339; DÜRRIGL 98)

- *pèrèc m* 1. slano, odozgo vidljivo osoljeno i ob. hruskavo pecivo, traka tijesta savijena nalik slovu B ili brojki 8; 2. pol. žarg. simbol zemljopisnog oblika Republike Hrvatske

Hungarizam *perec* nastao je posrednim posuđivanjem prema: mađ. *perec* < v. srvnjem. *preze, prezel, brezel*, stnjem. *bretze*, bav.-austr. *pretz* 'perec', njem. *Brezel, Bretzel* < srlat. *bracellus* iz lat. *brāchium* < grč. *brachiōn*. (SKOK II: 639; HADROVICS 411, 412; DÜRRIGL 99; ZAICZ 565; ŽSZ 126; ZINGARELLI 257)

- *pindūr m* kulin. uprženo ljuto miješano povrće (paprika, feferon, rajčica, peršin), blago kiselo; ljutenica

Pindūr je kao hungarizam osim u Anićevu rječniku potvrđen i na HJP-u, ali nije naveden model riječi jezika davaoca. U mađarskome je *pindúr* jedan od sinonima za *kicsi* 'malen', što se može dovesti u vezu s tim jelom jer je riječ o nasjeckanom povrću. No, s obzirom na to da je riječ o jelu koje se priprema na području Bosne, Srbije i Makedonije, treba provesti dodatna istraživanja da se ustvrdi podrijetlo riječi.

3.8. Egzotizmi

- *čardāš m* etnol. glazb. mađarski narodni ples (i glazba na koju se pleše); mađarac

Hungarizam *čardaš* nastao je prema mađarskoj riječi *csárdás*, za koju Zaicz navodi da je zapravo nastala iz tur. *csárda* 'krčma' (< tur. *çardak* 'balkon, trijem na kat' > bug. *čardak* 'trijem, kiosk'; hrv., srp. *čardak* 'vojna promatračnica, balkon'), a da je u mađarski ušla preko hrvatskoga ili srpskoga jezika. Dakle, riječ je o kružnom posuđivanju. Iz mađarskoga je naziv za ples ušao i u druge europske jezike, npr. njem. *Tschardasch*, engl. *czardas*, tal. *Ciarda* (HADROVICS 174, 175; DÜRRIGL 98; ZAICZ 118).

- *kùvas m* kinol. mađarski pastirski pas bjelokosne boje dlake

Riječ je nastala prema mađ. *kuvasz*, a Zaicz (418) smatra da naziv za toga pastirskoga psa potječe iz nekog turskog jezika (usp. kipčaćki *qubas* 'vrsta psa').

- *püsta ž* term. prostrana ravnica u Mađarskoj; služi ob. za konjarstvo i uzgoj svinja na otvorenom; pustara

Mađarska riječ *puszta* 'prazan, gol; pustara, stepa' slavenska je posuđenica (usp. prasl., stsl. *pustь*. > hrv. *pust*, polj. *pusty*, slvč. *pustýj*, rus. *pustój* 'prazan, pust') koja je kružnim

posuđivanjem opet ušla u hrvatski jezik (SKOK III: 82, 83; HADROVICS 424; ZAICZ 599).

Kao što je već navedeno, utjecaj se mađarskoga leksika na hrvatski leksik može ogledati na trima razinama: izravne posuđenice iz mađarskoga jezika, posuđenice u kojima je mađarski jezik imao ulogu posrednika i kalkovi mađarskoga podrijetla. U analiziranoj su građi potvrđene izravne posuđenice i one kojima je mađarski jezik posrednik, dok kalkovi nisu potvrđeni jer izvor za ovaj rad, tj. Anićev rječnik ne navodi podrijetlo kalkova. Kod određenoga broja analiziranih hungarizama potvrđeno je kružno posuđivanje, npr. *gazda*, *čardaš*, *pusta*, a kod nekih je i osporeno mađarsko podrijetlo, npr. *kicoš*, *kuče*, *hajati*.

Uvidom u postojeću literaturu uočeno je da postoji određen broj leksema u hrvatskom standardnom jeziku za koje se smatra da su hungarizmi, a koji kao takvi nisu navedeni u Anićevu rječniku, npr. *čipka*, *doboš-torta*, *lopta*, *kocka*, *lanac*, *lokot*, *lopata*, *paprikaš*, *sekelji-gulaš*, *tegla*, *torta*. Osim toga, određen broj hungarizama iz popisa Žagar-Szentesi nije uvršten u analiziranu građu jer im Anić ne navodi mađarsko podrijetlo, npr. u Anićevu su rječniku *jarak* i *kopča* turcizmi, *madrac* je talijanizam, *puška* i *rit* su germanizmi, dok za *palačinku* navodi njemačko posredništvo prema češkom (hrv. *palačinka* < njem. < češ. < mađ. < rum.).

Hungarizmi (42) koji čine građu za ovaj rad mogu se svrstati u 8 semantičkih sfera: Izgled, osobine, ponašanje, društveni status (11), Predmeti, stvari (8), Odjeća, obuća, materijali (7), Životinje (6), Hrana (4), Egzotizmi (3), Biljke (2) i Nazivi za prostor (1).

Anićev rječnik za pojedine hungarizme nema odrednice razg. iako se radi o leksemima koji pripadaju razgovornom stilu, primjerice: *bitanga*, *fićfirić* itd. Također, nema ni odrednice reg. iako se radi o regionalizmu, npr. *tarkun*.

4. Zaključak

Istraživanjem statusa hungarizama u Anićeve rječniku otvorena su različita pitanja o kojima zbog ograničenoga opsega rada nismo mogli raspravljati. Primjerice, otkriven je određen broj hungarizama koje Anićeve rječnik ne navodi kao takve (npr. *đumbir*, *paprikaš*, *sekelji-gulaš*, *doboš-torta* i sl.). Te bi riječi također trebalo etimološki i leksikološki analizirati, a isto bi trebalo učiniti i s riječima koje su u drugim hrvatskim općim jednojezičnim rječnicima (*Rječnik hrvatskoga jezika*, ur. J. Šonje; *Hrvatski enciklopedijski rječnik*) te u rječnicima stranih riječi (Klaić; Anić-Goldstein) navedene kao hungarizmi.

Tijekom istraživanja javila su se i pitanja o raslojavanju hrvatskoga jezika. Naime, otvorilo se pitanje aktivnoga i pasivnoga leksika, odnosno njihova razgraničenja, zatim pitanje standardnoga jezika, tj. koji je leksik dijelom standardnoga jezika (u odnosu na područno i funkcionalno raslojavanje jezika). Time se još jednom pokazalo koliko su rječnici otvorena i nikad dovršena djela.

Na koncu, ovaj je rad doprinos hrvatskoj i mađarskoj te europskoj lingvistici jezičnih dodira, a istraživanje koje je provedeno za potrebe ovoga rada može biti poticajem za propitivanje statusa hungarizama i u drugim općim i posebnim hrvatskim rječnicima. Ovaj je prilog i moguće polazište za daljnja istraživanja aktualne upotrebe hungarizama u hrvatskom standardnom jeziku koje bi se provelo među govornicima hrvatskoga jezika. Tek na taj način moglo bi se doći do pravih zaključaka odgovara li stvarni status među govornicima statusu koji je potvrđen u rječnicima.

BIBLIOGRAFIJA

- BERRUTO Gaetano, 1994: *Semantika*. Zagreb: Antibarbarus.
DÜRRIGL Marija-Ana, 1988: Hungarizmi u hrvatskom književnom jeziku. *Jezik*, 35, 4/ 97-99.

GULEŠIĆ Milvia, 1998: Još jednom o hungarizmima u hrvatskome jeziku. *VI. međunarodni slavistički dani*, 3/ 1. Szombathely, 255-261.

HE - *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža (<http://www.enciklopedija.hr/>)

Nyomárkay István, 1989: *Ungarische Vorbilder der kroatischen Spracherneuerung*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

POLYÁK Csaba, A vágódurbincs, 2006 (preuzeto 13. 11. 2014. s: <http://www.haldorado.hu/articles.php?article-id=1226>)

PUTANEC Valentin, 1986: Hungarizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku, *Jezik*, 33,3, 89-93.

- - 2002: Etimološki prinosi (21-26), *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 28/ 181-206.

ROCCHI Luciano, 1999-2010: *Hungarian loanwords in the Slovak language I-III*. Trst: Edizioni Università di Trieste.

TURK Marija - OPAŠIĆ Maja, 2008: Linguistic Borrowing and Purism in the Croatian Language. *Suvremena lingvistika*, 65(1)/ 73-88.

TURK Marija, 2013: *Jezično kalkiranje u teoriji i praksi. Prilog lingvističkim jezičnim dodirima*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada - Filozofski fakultet u Rijeci.

ŽSZ - ŽAGAR-SZENTESI Orsolya, 2003: Semantička adaptacija hungarizama u hrvatskom jeziku (Adaptacija modela šest europskih jezika u hrvatskom na semantičkoj razini), *Filologija*, 41, Zagreb, 2003, 123-130 (119-184).

- - 2005: Hrvatski u dodiru s mađarskim jezikom. *Hrvatski u dodiru s europskim jezicima: Prilagodba posuđenica*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 51-83.

Rječnici

ANIĆ Vladimir, 2004: *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.

ARJ - *Akademijin rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb, 1880.-1976.

BELOSTENEC Ivan, 1972 - 1973: *Gazophylacium*, Zagreb : Liber: Mladost (pretisak iz 1740).

- GLUHAK Alemko, 1993: *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.
- HABDELIĆ Juraj 1670: *Dictionar ili Réchi Szlovenske zvehexa ukup zebrane, u red postaulylene, i Diachkemi zlahkotene trudom Jurja Habelicha, masnika Tovarustva Jesusevoga, na pomoch napredka u diachkom navuku skolneh mladenczeu horvatszkoga i szlovenszkoga naroda*, Graz.
- HADROVICS László, 1985: *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*. Köln, Wien: Böhlau Verlag.
- HJP - Hrvatski jezični portal, Novi Liber, Srce (<http://hjp.novi-liber.hr/>)
- JAMBREŠIĆ Andrija - SUŠNIK Franjo: *Lexicon Latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples*, Zagrabiae, 1742.
- KLAIĆ Bratoljub, 1981: *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*, Zagreb: Matica hrvatska 2004.
- OED - Online Etymology Dictionary (http://www.etymonline.com/abbr.php?allowed_in_frame=0)
- SKOK Petar, 1971 - 1974: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (1-4)*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- ZAICZ - *Etimológiai szótár* (ur. ZAICZ, Gábor) 2006. Budapest: Tinta könyvkiadó.
- ZINGARELLI Nicola, 2000: *Vocabolario della lingua italiana*, Bologna: Zanichelli.

Skraćenice:

- alb. - albanski
- austr. - austrijski
- bav. - bavorski
- bot. - botanika
- bug. - bugarski
- češ. - češki
- ekspr. - ekspresivno
- engl. - engleski
- eston. - estonski
- etnol. - etnologija
- franc. - francuski

glazb. - glazba
grč. - grčki
hrv. - hrvatski
kulin. - kulinarstvo
lat. - latinski
latv. - latvijski
m - muški rod
mađ. - mađarski
nv- - novo-
njem. - njemački
ob. - obično
pej. - pejorativno
podr. - podrugljivo
pol. - politički
polj. - poljski
pov. - povijest
prasl. - praslavenski
pravn. - pravno
pren. - preneseno
prid. - pridjev
razg. - razgovorno
rum. - rumunjski
rus. - ruski
slav. - slavenski
slvč. - slovački
slvn. - slovenski
srlat. - srednjovjekovni latinski
srp. - srpski
srvnjem. - srednjovisokonjemački
st- - staro-
stvnjem. - starovisokonjemački
tal. - talijanski
term. - termin
tur. - turski
ukr. - ukrajinski
usp. - usporedi
v. - vidi
zool. - zoologija
ž - ženski rod
žarg. - žargon